

Skýrsla stjórnar

Aðalfundur Landskerfis bókasafna hf., 11. júní 2020

Viktor J. Vigfússon

Ágætu fulltrúar hluthafa og aðrir góðir aðalfundargestir.

Að venju er í skýrslu stjórnar fjallað um fjárhagslega niðurstöðu liðins rekstrarárs, ásamt því að víkja að ýmsum þáttum starfseminnar, en stærsta verkefnið á árinu var upphaf innleiðingar á nýju bókasafnskerfi sem koma skyldi í stað Aleph hugbúnaðarins sem Gegnir byggir nú á. Í þessu verkefni urðu miklar og ófyrirséðar vendingar sem enn sér ekki alveg fyrir endann á og ég mun fjalla um nánar hér á eftir.

Ársreikningur 2019

Rekstur félagsins gekk vel á liðnu ári, þótt samdráttur hafi orðið í hagnaði, sem skýrist af gjaldfærðum kostnaði tengdum innleiðingu nýs bókasafnskerfis.

Rekstrartekjur samanstanda af þjónustugjöldum og öðrum tekjum. Rekstrartekjur á árinu 2019 voru um 165,5 m.kr. en voru 158,5 m.kr. á árinu áður sem nemur um 4,4% hækkun. Tekjur af þjónustugjöldum eingöngu hækka sem nemur 3,1% á milli ára.

Rekstrargjöld ársins 2019 voru um 170,7 m.kr. og hækka um 10,3 m.kr. eða 6,4% frá síðasta ári. Þar af var launakostnaður 88,1 m.kr. og hækkar um 1,6% frá árinu 2018 en það ár var í fyrsta skipti gjaldfærð áfallin orlofsskuldbinding sem skekkir myndina nokkuð. Meðalfjöldi starfa hjá félaginu var 7,7 ársverk samanborið við 7,4 ársverk á árinu 2018. Rekstrargjöld, önnur en laun, námu alls 82,6 m.kr. og hækka um 12,1% frá árinu 2018. Skýringin á hækkuninni liggur í aðkeyptri þjónustu vegna m.a. hýsingarútboðs og hýsingar, samninga-gerðar og aðkeyptrar vinnu í tengslum við innleiðingu nýs bókasafnskerfis.

Niðurstaðan er hagnaður upp á tæpar 0,5 m.kr. sem er nokkuð minni hagnaður en árið 2018 þegar hann var 3,7 m.kr.

Í árslok 2019 voru eignir Landskerfis bókasafna alls 227,6 m.kr. en handbært fé tæpar 181 m.kr. og lækkar um 10 m.kr. á milli ára. Á árinu var eignfærður var kostnaður upp á 14,1 m.kr. vegna nýja bókasafnskerfisins. Hlutfé félagsins nemur 147.608.530 kr. og hækkar lítillega á milli ára vegna sölu á hlutfé. Eigið fé er 208,3 m.kr. Þar eru í fyrsta skipti 5,7 m.kr. eyrnamerkta lögbundnum varasjóði. Eiginfjárlutfall, hlutfall eigin fjár af heildareignum, í árslok er 91,5% og veltufjárlutfall, hlutfall veltufjár og skammtímaskulda, er 10,4.

Efnahagur félagsins er því sterkur og það áfram vel í stakk búið að fjármagna innleiðingu nýs bókasafnskerfis.

Hluthafar og söfn

Skútustaðahreppur bættist í hóp hluthafa Landskerfis bókasafna á árinu. Eitt sérfræðibókasafn sagði upp þjónustusamningi við félagið á árinu vegna breyttra aðstæðna þar. Menntaskólinn við Sund og Kvennaskólinn í Reykjavík leituðu hófanna um aðild að Gegni og var gengið frá þjónustusamningum við skólana snemma árs 2020.

Rekstur og notkun kerfa

Til upprifjunar má geta þess að í dag rekur félagið Gegni sem er bókasafnskerfi sem hefur þá sérstöðu að vera rekið á landsvísu, leitargáttina leitir.is, raf- og hljóðbókaveituna Rafbókasafnið og menningarsögulega gagnasafnið Sarp, en síðastnefnda kerfið var smíðað fyrir og er í eigu Rekstrarfélags Sarps. Í Leitir.is er fjölbreytt efni frá ólíkum kerfum gert leitarbært. Þar veiga gögn úr Gegni og Sarpi auk áskrifta að rafrænum safnkosti þyngst. Gegnir byggir á hugbúnaðnum Aleph frá Ex Libris, a ProQuest company (Ex Libris) og leitir.is á Primo frá sama framleiðanda. Í Rafbókasafninu er notaður hugbúnaður frá Rakuten Overdrive.

Rekstur Gegnis var með venjubundnum hætti á árinu. Á vettvangi leitir.is urðu töluverðar breytingar þegar uppfært var í nýtt og nútímalegra viðmót sem Ex Libris þróaði á Primo.

Útlán í Gegni voru á árinu 2019 rúmlega 3,1 milljón og jukust um 1,7% frá árinu á undan. Þannig heldur áfram viðsnúningur sem varð árið 2018 en þá jukust útlán um 3% frá árinu 2017 en þau drógust saman á árabílinu 2011- 2017. Þegar rýnt er í útlánatölur áráanna 2018 og 2019 sést að hefðbundin útlán háskóla- og sérfræðibókasafna hafa dregist mikið saman en útlán almenningsbókasafna aukist á sama tíma.

Í lok árs 2019 voru alls 1.285.496 titlar í Gegni og hafði þeim fjölgað um 2,4% frá árinu á undan sem er svipuð aukning og undanfarin ár. Á árinu 2019 voru eintök alls 5.893.002 og hafði fækkað um 1,1% og er það í fyrsta sinn í sögu Gegnis sem slíkt gerist. Það sem skýrir þessa breytingu er að síðastliðið ár hefur Landskerfi bókasafna ásamt aðildarsöfnum verið að undirbúa flutning yfir í nýtt bókasafnskerfi og hafa mörg söfn notað tækifærið og gert gangskör í því að grísa safnkostinn með því að eyða bæði eintökum og titlum.

Lánþegar með gild bókasafnsskírteini í lok árs 2019 voru 159.603 talsins og fækkar um 8,7% frá árinu á undan. Ekki er þó í reynd um fækkun lánþega að ræða heldur má rekja breytinguna til mikillar tiltektar í lánþegum í tengslum við fyrirhugaðan flutning yfir í nýtt bókasafnskerfi.

Topplistar útlána eru listar yfir vinsælustu eða mest lánaðu titlana í aðildarsöfnum Gegnis. Þegar heildartölur allra bókaútlána í Gegni á árinu 2019 eru skoðaðar þá kemur í ljós að „Dagbók Kidda klaufa“ með mismunandi undirtitlum vermir flest efstu sætin. Hérna veiga þyngst útlán til skólabarna í grunnskólum landsins. Í almenningsbókasöfnum kveður við annan tón en vinsælustu bækurnar þar eru nýlegar íslenskar skáldsögur.

Öll almenningsbókasöfn í Gegni eru aðildarsöfn í Rafbókasafninu. Notendafjöldi Rafbókasafnsins í árslok 2019 var 3.985 og heildarfjöldi útlána ársins 23.613 sem er töluverður vöxtur frá árinu á undan. Heildarfjöldi titla í Rafbókasafninu í lok árs 2019 var 6.613 alls, þar af voru rafbækur 5.258 og hljóðbækur 1.355 talsins.

Hér hefur verið stiklað á stóru en ítarlegri tölfræðiupplýsingar eru aðgengilegar á heimasíðu félagsins.

Námskeiðshald

Námskeiðshald á árinu tók mið af því af því að innleiðing nýs bókasafnskerfis væri hafin og því var lagt upp með að halda hefðbundnum námskeiðum í lágmarki. Þó var boðið upp á tvö grunn- og útlánanámskeið í Gegni auk kerfiskeyrslu- og skráningarnámskeiðs. Fjölmargir kynningarfundir vegna nýs bókasafnskerfis voru haldnir enda margt sem þurfti að ræða í tengslum við innleiðinguna svo sem kerfishögun og áhrif hennar á starfsemi og samstarf safna, persónuverndarmál, tiltekt og einföldun á útlánareglum í Gegni. Í lok október var farið í sérstakt kynningarátak vegna nýs bókasafnskerfis á hringferð um landið. Haldnir voru fundir í Reykjavík, í Stykkishólmi, á Akureyri, á Egilsstöðum og á Hellu. Rúmlega 170 manns mættu á fundina.

Stjórn & starfsmannamál

Á síðasta aðalfundi urðu þær breytingar á stjórn félagsins að Viktor Jens Vigfússon var kjörinn í stjórn í stað Árna Sigurjónssonar.

Í byrjun árs 2019 var auglýst eftir nýju starfsfólki til að sinna auknu starfi á vettvangi reksturs og þjónustu bókasafnskerfa og voru Helgi Steindal bókasafns- og upplýsingafræðingur og Karítas Sif Halldórsdóttir tölvunarfræðingur ráðin og komu til starfa í maí. Einnig kom Cecilie Gaihede listfræðingur til starfa í mars og leysti af fagstjóra Sarps. Tveir starfsmenn í hlutastörfum, Telma Rós Sigfúsdóttir og Þóra Gylfadóttir hættu störfum á árinu.

Húsnæðismál

Í byrjun sumars varð ljóst að fasteignafélagið Reginn, sem er eigandi HTO sem var leigusali félagsins í Katrínartúni 2 gæfi ekki kost á að leigusamningur yrði endurnýjaður. Í kjölfarið voru skoðaðir ýmsir aðrir valkostir. Niðurstaðan var sú að ganga til samninga við Íþöku fasteignafélag ehf. og var samningur undirritaður 9. október um leigu á nýju húsnæði í Katrínartúni 4. Samningurinn er til 10 ára. Húsnæðið var afhent í lok febrúar 2020.

Gjaldskrá

Viðmið fyrir gjaldtöku þjónustusamninga, sem taka mið af íbúa-, nemenda-, starfsmanna- og eintakafjölda, hafa verið uppfærð á þriggja ára fresti, nú síðast 1.1.2020. Stuðst hefur verið við tölur frá Hagstofu Íslands en á síðustu árum hefur verið nokkur brotalöm á því að viðmiðunartölurnar séu aðgengilegar fyrir ríkissöfnin og veldur það vandræðum við útreikninga á gjaldskrá. Tölur um íbúafjölda í sveitarfélögunum hafa reynst mun áreiðanlegri. Þróunin á síðustu árum hefur einnig verið á þá lund að heldur hefur kvarnast úr hópi ríkissafna á meðan að íbúum hefur fjölgað á landinu.

Landskerfi bókasafna er hlutafélag í nokkuð jafnri eigu ríkis og sveitarfélaga og frá upphafi hefur verið gengið út frá því að greiðslur myndu deilast nokkuð jafnt á milli þessara aðila. Þróunin hefur hins vegar verið á þá lund að hlutur sveitarfélaganna hefur verið að hækka en hlutur ríkisins staðið í stað. Reynt hefur verið að bregðast við því með ýmsum hætti. Um síðustu áramót var gjaldið hækkað um 5% hjá öllum söfnum öðrum en þeim sem eru í eigu sveitarfélaga og jafnframt var felld niður vísitöluhækkun hjá sveitarfélögunum. Þessar breytingar á gjaldskrá voru útskýrðar í bréfi sem viðskiptavinir fengu sent með reikningum í janúar 2020. Þar var einnig boðað að til frekari hækkana gæti komið síðar á árinu. Í skoðun er að gera gagnngerar breytingar á gjaldskránni í framhaldinu í því skyni að reyna að jafna greiðslur frá söfnum í eigu ríkis og sveitarfélaga til framtíðar.

Nýtt bókasafnskerfi

Á árinu 2018 fór fram útboð á nýju bókasafnskerfi og nýrri leitargátt fyrir Landskerfi bókasafna hf. Niðurstaðan var að tvö gild tilboð bárust, frá Innovative Interfaces Global sem bauð bókasafnskerfið Sierra og Ex Libris sem bauð bókasafnskerfið Alma. Innovative átti betra tilboðið og 28. maí 2019 var undirritaður við þá samningur. Samningsfjárhæð var 105,4 m.kr. og árlegur rekstrarkostnaður 22,3 m.kr. á þáverandi gengi. Í samningnum var kveðið á um að Landskerfið væri samstarfsaðili Innovative við þróun nýrrar leitargáttar, Inspire Discovery, sem var þá í smíðum. Landskerfið hafði val um hvort bókasafnskerfið nýja, Sierra, yrði samþætt við núverandi leitargátt Primo eða nýju leitargáttina Inspire Discovery. Fljótlega varð báðum aðilum ljóst að Inspire Discovery væri mun betri valkostur en Primo og sammæltust menn um að fara þá leið.

Í byrjun árs 2019 var boðin út hýsing á nýja bókasafnskerfinu Sierra. Fjögur tilboð bárust og í mars var gengið til samninga við Advania en tilboð þeirra fékk hæstu einkunn í útboðsferlinu. Sierra kerfin þrjú voru sett upp í þessu nýja hýsingarumhverfi, eitt fyrir almenningsbókasöfn, annað fyrir skólasöfnin og það þriðja fyrir háskóla-, framhaldskóla og sérfræðibókasöfn. Samlagsvirkni átti síðan að koma í gegnum Inspire Discovery sem myndi tengja Sierra kerfin saman auk þess að vera leitargátt út á við. Vinna við innleiðingu kerfisins hófst snemma árs 2019 í samvinnu við Landskerfið og aðildarsöfn. Haldnir voru fjölmargir vinnufundir með Innovative bæði hér á landi og í gegnum fjarfundabúnað. Á Sierra fundum voru meðal annars kerfisstillingar, gagnavarpanir og vinnuflæði fyrir skráningu og viðhald lánþegaskrár til umræðu. Vinna við vörpun gagna úr Gegni í Sierra var á góðum skriði og gagnaprófanir voru framkvæmdar á Sierra námskeiðum sem Innovative hélt fyrir Landskerfi og valda sérfræðinga í ágúst og nóvember á sl. ári. Inspire Discovery vinnufundir snérist um þróun leitargáttarinnar, auk uppbyggingar á samlagsvirkni og samþættingar við önnur kerfi. Mikil vinna var lögð í ítarlega skjölun á útfærslunni og var hún á lokametrunum í lok árs 2019. Verkefnið var í góðum farvegi og var gert ráð fyrir gangsetningu kerfis fyrir mitt ár 2021.

Nú gerðust hins vegar óvænt tíðindi sem áttu eftir að hafa afdrifaríkar afleiðingar fyrir verkefnið. Þann 5. desember 2019 var tilkynnt um að Ex Libris hefði gert kauptilboð í Innovative. 16. janúar kom önnur tilkynning þess efnis að búið væri að ganga frá kaupnum. Þriðja tilkynningin kom í byrjun febrúar um að tekin hefði verið ákvörðun að hætta þróun

Inspire Discovery leitargáttarinnar. Þetta voru mjög slæmar fréttir fyrir Landskerfið því leitargáttin var mikilvægur þáttur í kerfishögun nýs kerfis. Á þessum tímamarki fór verkefnið í biðstöðu á meðan reynt var að greiða úr flækjunni. Haldnir voru ýmsir fundir með Ex Libris, sem nú var stjórnvöllinn en Innovative var á hliðarlínunni. Þar var stillt upp tveimur valkostum: Sierra bókasafnskerfið og Primo leitargáttin eða Alma bókasafnskerfið og Primo VE leitargáttin. Fyrri valkosturinn var sleginn út af borðinu því samþætting Sierra og Primo uppfyllti engan veginn það sem samið hafði verið um við Innovative. Þetta var sameiginlegt álit allra aðila, Innovative, Landskerfisins og Ex Libris. Eftir stóð seinni valkosturinn, Alma og Primo VE sem voru þær lausnir sem voru í tilboði Ex Libris 2018. Þegar samtal hér um var í miðjum klíðum barst enn ein tilkynningin, Alríkisviðskiptastofnun Bandaríkjanna (e. Federal Trade Commission) hafði hafið skoðun á kaupunum á Innovative. Sú athugun stendur enn yfir og á meðan á henni stendur er Ex Libris og Innovative gert að starfa sem tvö óháð fyrirtæki þótt kaupin hafi átt sér stað. Í kjölfar þessarar nýju vitneskju skapaðist óvissa á meðan bæði fyrirtækin voru að fóta sig í þessum breyttu aðstæðum. Landskerfið ákvað að fá endanlega úr því skorið hvort Innovative gæti fundið leið til að samþætta Sierra við Primo með ásættanlegum hætti en niðurstaðan varð sú sama og áður, Innovative réð ekki við að framkvæma þetta. Botninn var því dottinn úr samstarfinu við Innovative.

Landskerfið tók nú þann kost að leita álits lögfræðinga hjá Lex og Ríkiskaupum um hvaða leiðir væru færar í stöðunni. Úr áliti þeirra kristölluðust tveir valkostir. Annar var sá að í ljósi þess að Ex Libris er eigandi að Innovative Interfaces, þá uppfyllir Ex Libris „*skilyrði d. liðar 1. mgr. 90. gr. laga um opinber innkaup nr. 120/2016 um að vera fyrirtæki sem gengur inn í stöðu upphafslegs samningsaðila (Innovative). Ákvæðið gerir þó einnig að skilyrði að aðilaskiptin hafi ekki í för með sér aðrar verulegar breytingar á samningnum.*“ Hinn valkosturinn var að slíta samningum við Innovative og fara í nýtt útboð. Þetta var ekki óskastaðan og hvorugur valkosturinn góður. Í ljósi þess að ekki eru aðrar kerfislausnir en Alma og Primo VE á markaði sem koma til greina fyrir félagið er langsótt að bjóða út á nýjan leik. Því var ákveðið að láta á það reyna hvort Ex Libris væri tilbúið að taka yfir samninginn sem gerður var við Innovative með ofangreindum skilyrðum. Þeir lýstu sig reiðubúna til þess. Til að uppfylla þá kröfu að ekki verði verulegar breytingar á samningi er rætt um að gera viðauka við upphaflega samninginn sem Ex Libris tæki yfir. Verkefnið er vandasamt og enn er óljóst hverjar lyktir þess verða. Nauðsynlegt er að þessi mál skýrist endanlega sem allra fyrst.

Rekstrarfélag Sarps

Árið 2019 var annasamt hjá Rekstrarfélagi Sarps (RS) sem Landskerfið þjónustar. Hafist var handa við upplýsingaöflun vegna framtíðarþróunar Sarps og sarpur.is en kerfið er að komast á endurnýjunartíma. Nú hefur verið ákveðið að halda vinnunni áfram starfsárið 2020 – 2021 og hefur verið ráðinn verkefnisstjóri til eins árs til að sinna því verkefni. Fjármögnun nýs kerfis er stór óvissuþáttur í málinu en RS hefur ekki yfir nægum fjármunum að ráða til að kosta kaup eða þróun á nýju kerfi. RS réðst í átak til að reyna að bæta gæði skráningar í Sarp með því að skerpa á leikreglum og auka aðgengi að rafrænu kennsluefni auk þess sem samtal við safnaráð

hófst um að RS aðstoði við lögbundið eftirlit safnaráðs með skráningarverkefnum sem styrk hljóta úr safnasjóði. Á árinu var einnig farið í kynningarátak vegna Sarps.

Þjónustusamningur félagsins við RS var endurskoðaður árinu og gerður nýr samningur sem gildir til 30.9.2023. Viðmið samningsins voru endurskoðuð en við það hækkaði mánaðarlegt þjónustugjald nokkuð. Útlagður kostnaður, svo sem vegna vinnu fagstjóra Sarps, er greiddur skv. reikningi.

Í haust hefur samstarf Landskerfisins og Rekstrarfélags Sarps staðið yfir um sjö ára skeið og því er komin góð reynsla á það. Samstarfið hefur gengið vel og frá bæjardyrum RS hefur það frá upphafi haft jákvæð áhrif á rekstur og faglegt starf félagsins. Reynsla Landskerfisins er einnig góð. Það eru því komnar forsendur til að skoða hvert skuli stefnt með samstarf félaganna til framtíðar litið.

Lokaorð

Eins og fram hefur komið hafa sviptingar í tengslum við innleiðingu á nýju bókasafnskerfi haft töluverð áhrif á félagið og er þetta verkefni, sem var komið vel á veg í lok árs 2019, nú í ákveðinni biðstöðu. Enn er ekki búið að bíta úr nálinni með hverjar málalyktir verða en unnið er að því að Ex Libris taki samning Innovative yfir og að hér verði innleitt Alma bókasafnskerfið og Primo VE leitargáttin. Tíminn mun leiða í ljós hvort þetta gengur eftir. Þess má geta að samningaviðræður standa einnig yfir við Innovative um bótagreiðslur til að koma til móts við það fjárhagslega tjón sem félagið hefur orðið fyrir.

Það er í mínum huga ljóst að áhersla og forgangsverkefni félagsins þurfi nú að vera að leiða þetta verkefni til lykta, samhliða því að sinna áfram vel þeirri þjónustu sem Landskerfi bókasafna veitir viðskiptavinum sínum um allt land.

Í framhjálaupi má geta þess að mikilvægi Rafbókasafnsins kom berlega í ljós fyrir á þessu ári þegar bókasöfn voru lokuð í samkomubanni. Hefðbundin útlán voru þá ekki möguleg en mikil eftirspurn var eftir safnkosti Rafbókasafnsins. Þá var bagalegt sem aldrei fyrir hversu lítið er þar að finna af íslenskum raf- og hljóðbókum til útlána en þar er eftirspurnin langmest. Landskerfið leitaði liðveislu mennta- og menningarmálaráðuneytisins og ræddi leiðir til að tryggja bókasöfnunum aðgengi að raf- og hljóðbókum á íslensku. Afstaða Landskerfisins tekur m.a. mið af lögum um stuðning við útgáfu bóka á íslensku nr. 130/2018, að ef útgefandi hefur fengið styrk til útgáfu á rafbókum eða hljóðbókum þá sé honum jafnframt skylt að gera bókasöfnum kleift að festa kaup á þeim og gera aðgengilegar almenningi til útláns, m.a. í gegnum Rafbókasafnið. Málið er nú til vinnslu í mennta- og menningarmálaráðuneyti.

Stjórn Landskerfis bókasafna átti alls 15 fundi á liðnu starfsári sínu og vil ég þakka stjórnarmönnum og Sveinbjörgu Sveinsdóttur framkvæmdastjóra gott samstarf. Jafnframt færi ég framkvæmdastjóra og öðrum starfsmönnum félagsins einlægar þakkir stjórnarinnar fyrir þeirra góðu störf og þrautseigju á umbrotasömum tímum. Að lokum mínar þakkir til Sveinbjargar fyrir þolinmæði við að kynna mér sem nýjum stjórnarmanni starfsemina.